

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК [347.948.2](477)

О. Б. Верба-Сидор,
В. І. Крупко

ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЕКСПЕРТА У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Розглянуто правовий статус експерта у цивільному судочинстві. Досліджено правове регулювання повноважень експерта, виявлено прогалини та недоліки в ньому. Законодавчі положення проілюстровано прикладами з судової практики. Сформульовано зміни до ЦПК України, які б зміцнили гарантії учасників процесу щодо реального захисту (поновлення) їхніх прав.

Ключові слова: *судовий експерт, правовий статус експерта, висновок експерта, призначення та проведення експертизи у цивільному судочинстві.*

Постановка проблеми. Серед інших учасників, які сприяють здійсненню цивільного процесу, особливе місце посідає експерт. Саме його висновки можуть виступати важливим засобом установлення фактичних даних, які мають значення для вирішення конкретної справи. А це, своєю чергою, сприяє ухваленню правосудного судового рішення.

Висновок експерта є кінцевим результатом його діяльності. Ще до складання висновку експерта виникають проблеми через недосконалість законодавчого регулювання правового статусу названого суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин. Аналіз цих питань допоможе законодавцеві у вдосконаленні окресленого інституту, а також практикам у процесі правозастосування.

Стан дослідження. З'ясуванню правового статусу експерта присвячено праці таких учених, як С. М. Абрамов, В. Д. Арсеньєв, Р. С. Белкін, В. Є. Бергер, С. С. Бичкова, Ж. В. Васильєва-Шаламова, В. Г. Гончаренко, В. Р. Ілейко, Т. М. Кучер, Р. Я. Лемик, В. І. Тertiшніков, М. К. Треушніков, М. Й. Штефан, К. С. Юдельсон та ін. Проте на практиці виникає багато питань, пов'язаних із відсутністю теоретичних розробок окремих аспектів участі експерта у цивільному

процесі, із прогалинами у правовому регулюванні, що й зумовлює необхідність розробки цих питань.

Мета статті – виявити і проаналізувати проблеми, що виникають у випадках залучення судового експерта на практиці, та запропонувати шляхи їх вирішення.

Виклад основних положень. Вважаємо доцільним на початку дослідження здійснити розмежування змісту понять «експерт» і «судовий експерт», оскільки через їх ототожнення виникають помилки у правозастосуванні. Так, особи, які братимуть участь у справі, можуть користуватися послугами експерта ще задовго до початку судового розгляду. І такий експертний висновок згодом надають під час самого процесу, вважаючи це судовою експертизою (але така думка є помилковою). На цьому наголошує Верховний Суд України у п. 17 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі до судового розгляду» від 12.06.2009 р. № 5 [6]. Наведемо критеріальну таблицю, що ілюструє відмінності у змісті понять «експерт» і «судовий експерт».

Критерії розмежування	Експерт	Судовий експерт
Підстава діяльності	Укладений договір	Ухвала суду
Повноваження	У межах договору	У межах процесуального закону
Мета проведення експертизи	Виконання замовлення клієнта	Для правильного вирішення справи. Отримання нового судового доказу
Час проведення	Поза судовим процесом – до відкриття провадження у справі або після його закінчення	Тільки під час судового процесу

Таке розмежування має практичне значення. Адже стає зрозуміло, що під час судового розгляду справи експертизу проводить судовий експерт, і що лише висновок судового експерта може мати доказову силу (ч. 2 ст. 57 Цивільного процесуального кодексу України від 18.04.2004 р. [19] (далі – ЦПК)).

Знання цих відмінностей зекономить кошти, час позивача чи відповідача, які мають на меті отримати такий засіб доказування, як висновок експерта.

Необхідно також відрізнити участь у справі судового експерта від участі спеціаліста, яких може бути залучено у розгляд справи. Ці суб'єкти наділені різним правовим статусом і виконують неоднакові функції.

Відповідно до п. 18 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» від 30.05.1997 р. № 8 [9], акти чи інші документи, зокрема відомчі, де зазначаються обставини, встановлені із застосуванням спеціальних знань (наприклад, про причини аварії, вартість ремонту, розмір нестачі матеріальних цінностей), не можуть розглядатися як висновок експерта та бути підставою для відмови в призначенні експертизи, навіть якщо вони одержані на запит суду або адвоката.

Слушні позиції, які можна за аналогією застосовувати і в цивільному процесі, знаходимо у практиці господарського судочинства. Так, Вищий господарський суд України у Постанові Пленуму «Про деякі питання практики призначення судової експертизи» від 23.03.2012 р. № 4 [5] у п. 2 роз'яснює, що не може розглядатись як судова експертиза надане вченими тлумачення законодавчих актів, пов'язане з наявністю у цих актах незрозуміlostей, неузгодженостей, суперечностей чи інших недоліків. Документ, виданий за результатами тлумачення вченими правової норми, доказового значення не має, і посилатись на нього в обґрунтування рішення не можна. Не може вважатись актом судової експертизи висновок спеціаліста, наданий заявником (юридичній чи фізичній особі) на підставі його заяви, – навіть якщо відповідний документ має назву «висновок судового експерта» або подібну до неї, оскільки особа набуває прав і виконує обов'язки судового експерта тільки після одержання нею ухвали про призначення експертизи.

Згідно з п. 22 вказаної Постанови, аудиторський висновок також не є висновком судової експертизи, яку може бути призначено лише судом і тільки після порушення провадження у справі.

Важливим процесуальним аспектом, що розмежовує процесуальні статуси експерта і спеціаліста, наведеним Вищим господарським судом у Постанові «Про деякі питання практики призначення судової експертизи», і який, на нашу думку, можна застосовувати і щодо цивільного судочинства, є попередження про відповідальність. Так, відповідно до п. 16 Постанови, якщо, призначаючи судову експертизу, господарський суд не попередив особу чи осіб, які проводитимуть судову експертизу, про відповідальність, передбачену ст.ст. 384 і 385 Кримінального кодексу України, за дачу завідомо неправдивого

висновку або відмову дати висновок та за відмову без поважних причин від виконання покладених на них обов'язків, то поданий суду висновок може вважатися висновком спеціаліста, але не висновком судового експерта. Особа набуває права та виконує обов'язки експерта після оголошення (вручення) їй ухвали про призначення експертизи та попередження про відповідальність. Тільки за цих умов висновок експерта набуває доказової сили.

Невиконання цих вимог робить неможливим використання висновку експерта як доказу у справі. Тому не можуть розглядатись як висновок експерта і бути підставою для відмови у призначенні експертизи акти ревізії, калькуляції, інші висновки спеціалістів, навіть якщо вони надані на запит суду, адвоката, сторони. За необхідності з'ясування зазначених у таких документах обставин судом може бути призначена експертиза, яка буде вважатись первинною.

Як бачимо, роль спеціаліста за цивільним процесуальним законодавством зводиться до надання допомоги технічного характеру. Проте в літературі є пропозиції перелік засобів доказування у ч. 2 ст. 57 ЦПК доповнити висновком спеціаліста [3, с. 34].

Унаочнює наведені твердження критеріальна таблиця:

Критерії розмежування	Судовий експерт	Спеціаліст
Передбачені вимоги до суб'єкта	Відповідно до ч. 2 ст. 53 ЦПК як експерт може залучатися особа, яка відповідає вимогам, встановленим Законом України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ [8], і внесена до Державного реєстру атестованих судових експертів. Закон України «Про судову експертизу» передбачає такі вимоги: - наявність відповідної вищої освіти з освітньо-кваліфікаційним рівнем не нижче спеціаліста; - проходження відповідної підготовки та отримання кваліфікації судового експерта з певної спеціальності; - внесення особи до Державного реєстру атестованих судових експертів.	За ч. 1 ст. 54 ЦПК спеціалістом може бути особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних засобів і може надавати консультації під час вчинення процесуальних дій з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

Критерії розмежування	Судовий експерт	Спеціаліст
Зміст участі	За допомогою спеціальних знань отримує відомості про факти, які мають значення для справи.	Допомагає суду в проведенні окремих дій, спрямованих на виявлення, вилучення і закріплення доказів (допомагає у застосуванні технічних засобів, фотографує, складає схеми, плани, креслення, відбирає зразки для проведення експертизи тощо).
Документ, який складає	Експертний висновок.	Довідка, письмові роз'яснення (висновки) спеціаліста, які приєднуються до справи (ст. 190 ЦПК).
Юридична сила складеного документу	Є доказом.	Не є доказом.

Інколи виникає необхідність залучення, окрім судового експерта, ще й фахівця, котрий має ґрунтовні знання у вузькій сфері. Наведено приклад. Жодна людина об'єктивно не може досконало знати особливості усіх результатів творчої діяльності – драматичних і хореографічних творів, архітектури, скульптури, графіки і географічних карт тощо. Водночас доручати експертизу тільки фахівцю, що компетентний лише у специфіці досліджуваного процесу або явища матеріального світу, проте не має бачення його як об'єкта права інтелектуальної власності, не є корисним для вирішення питань, що входять до предмета доказування. Залучення для проведення судової експертизи з вузькопрофільної галузі, окрім судового експерта, ще й іншого фахівця, забезпечує підготовку якісного висновку, що сприяє ухваленню об'єктивного рішення суду.

Відповідно до ч.ч. 1, 3 ст. 53 ЦПК, ст. 12 Закону України «Про судову експертизу» обов'язками судового експерта, якому доручено провести дослідження матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини справи, і дати висновок із питань,

які виникають під час розгляду справи і стосуються сфери його спеціальних знань, є: з'явитися за викликом суду, здійснити повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на задані йому питання, а у разі необхідності – роз'яснити його, заявити самовідвід за наявності відповідних підстав. Експерт виконує ці обов'язки шляхом реалізації своїх повноважень.

На практиці часто можна натрапити на зловживання експертом своїми правами. Так, однією із таких сфер є оплата за проведення експертизи.

Експерт має право на оплату виконаної роботи відповідно до ч. 11 ст. 53 ЦПК. Згідно з п. 5 ст. 13 Закону України «Про судову експертизу» та п. 4 Інструкції про порядок і розміри компенсації (відшкодування) витрат та виплати винагороди особам, що викликаються до органів досудового розслідування, прокуратури, суду або до органів, у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення, та виплати державним спеціалізованим установам судової експертизи за виконання їх працівниками функцій експертів і спеціалістів, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 01.07.1996 р. № 710 [2], судовий експерт має право одержувати винагороду за проведення судової експертизи, якщо її виконання не є службовим завданням.

Експерти трактують норму щодо винагороди по-іншому, вимагаючи проведення попередньої оплати експертизи. У такому випадку особа, яка ініціює експертизу, оплачує не фактично виконану роботу, а аванс за її проведення в майбутньому. Це дозволяє експертам зловживати зі строками проведення судових експертиз. Отримавши попередню оплату за проведення експертизи, експерти, посилаючись на значне навантаження, вказують на те, що експертизу буде проведено через кілька місяців, а часто й у межах року [15]. На практиці частими є випадки, коли експерти відмовляються від проведення експертного дослідження на тій підставі, що в них велике навантаження чи попередньо не оплачено експертизу [11; 16; 13]. Слід зважити на те, що у ч. 2 ст. 86 ЦПК йдеться про оплату виконаної роботи, а не висновку експерта як остаточного результату його роботи. Це означає, що у разі припинення експертного дослідження без ухвалення висновку, експерту потрібно оплатити роботу.

У п. 2 ч. 10 ст. 53 ЦПК закріплене право експерта заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків, а у ч. 12 цієї ж статті – право відмови від надання висновку, якщо наданих йому

матеріалів недостатньо для проведення експертизи (за надання лише зразків у експерта немає процесуального права відмовитися від давання висновку). Наприклад, у справі за позовом Д.Н.О. до У.Є.В. та У.О.Л. про стягнення боргу відповідач У.О.Л. заявила клопотання про призначення судової почеркознавчої експертизи, яке було задоволено Дніпровським районним судом м. Києва. На розгляд експерта було винесено лише одне питання: чи виконано рукопис у розписці відповідачкою У.О.Л., на яку позивач посилається як на доказ, що підтверджує наявність боргу. Оскільки в розпорядження експерта було надано тільки матеріали цивільної справи, яких було недостатньо для проведення експертизи, експерт двічі заявляла перед судом клопотання про надання додаткових матеріалів, зокрема вільних зразків почерку та підпису відповідачки У.О.Л. Через те, що вказані клопотання не були задоволені впродовж чотирьох місяців, проведення експертизи за наявними матеріалами виявилось неможливим, й експерт скористалась своїм правом на відмову від проведення експертизи [12]. Подібні ситуації виникають і в інших цивільних справах [10; 14]. Однак суд у такому випадку може скористатися положенням ч. 1 ст. 146 ЦПК: «У разі ухилення особи, яка бере участь у справі, від подання експертам необхідних матеріалів, документів або від іншої участі в експертизі, якщо без цього провести експертизу неможливо, суд залежно від того, хто із цих осіб ухиляється, а також яке для них ця експертиза має значення, може визнати факт, для з'ясування якого експертиза була призначена, або відмовити у його визнанні».

Іноді вимоги експертів не можуть бути виконані. В одній справі для проведення експертизи документа щодо дати його написання експерт просив від автора розписки надати кулькову ручку, якою був написаний документ. Документ десятирічної давності, тому надати кулькову ручку, а точніше – стержень з цієї ручки, було неможливо [18]. Нераціональний підхід експерта до застосування його права вимоги матеріалів, зразків призводить до затягування розгляду справи або до непроведення експертизи, результат якої міг би бути доказом у справі, який би допоміг установити істину.

В цьому контексті варто згадати, що затягування розгляду справи або непроведення експертизи можливе і через неправильне формулювання судом питань експерту, тому доцільно було б закріпити право експерта пропонувати змінити питання чи формулювання питань, що виносяться на експертизу, подаючи варіанти такої зміни. Процесуальний закон надає експерту право (хоча слід передбачити обов'язок)

викладати у висновку судової експертизи виявлені під час її проведення факти, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були задані питання (ч. 5 ст. 147 ЦПК). Пропнуємо розширити це повноваження, дозволивши експерту узгоджувати поставлені йому питання відповідно до вимог того чи іншого виду судової експертизи.

Навіть коли експерт не зловживає правами, про які йшлося, то може зловжити правом проводити експертизу з питань, з яких не має права її проводити. Наприклад, із правових. Експерт не може проводити експертизу з правових питань, бо для цього використовує спеціальні знання. М. Й. Штефан зазначає, що спеціальними знаннями треба вважати такі знання, які знаходяться за межами правових знань, загальновідомих узагальнень, які випливають з досвіду людей, тобто тих, якими володіє вузьке коло фахівців [20, с. 270]. У ЦПК про це немає згадки, однак на цьому наголошує Верховний Суд України (п. 17 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі до судового розгляду» [6], п. 2 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» [9]). Такої ж позиції послідовно дотримується і Вищий господарський суд України (п. 2 Постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики призначення судової експертизи» [5]).

Перший крок у протилежному напрямі зробило Міністерство юстиції України, яке своїм Наказом від 17.01.2002 р. № 4/5 [4] ввело новий вид експертизи, – експертиза, пов'язана з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності.

Здійснений аналіз судової практики довів, що відоме правило «не ставити перед судовими експертами правові питання» часто порушується. Характерним прикладом цієї типової помилки є справа № 16/430-06 (Харківська область), в якій розглядався позов про стягнення з відповідача за порушення авторських прав та завдану матеріальну шкоду [17]. Так, перед судовими експертами Харківського Науково-дослідного інституту судових експертиз імені засл. проф. Н. С. Бокаріуса судом були поставлені такі питання: 1) Чи можна розглядати використання умов задач із підручників з хімії для 8–11 класів автора Н. М. Буриської у збірниках відповідача як цитування/ілюстрації? 2) Чи потребувало використання умов задач із підручників з хімії для 8–11 класів автора Н. М. Буриської у збірниках відповідача дозволу особи, що мала майнові права? 3) Чи має місце

порушення авторських прав позивача при використанні умов задач із підручників з хімії для 8–11 класів автора Н. М. Буриської (Київ, Ірпінь, ВТФ «Перун» у збірниках «Всі Готові Домашні Завдання»), виданих відповідачем? 4) Чи є умови задач із підручників Н. М. Буриської, використані відповідачем, об'єктами авторського права, охоронювані Законом України «Про авторські та суміжні права»?

Не можна погодитися і з висновком судової експертизи у справі № 16/430-06 № 1377 від 29 квітня 2004 р. Харківського Науково-дослідного інституту судових експертиз імені засл. проф. Н. С. Бокаріуса тому, що він ґрунтується на помилковому посиланні. Експерти зважали на те, що відповідно до зі ст. 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права», умови задач є об'єктом авторського права.

Суд, який ставив правові питання, судові експерти, які на них відповідали, не додержувалися фундаментальних, аксіоматичних положень, відповідно до яких: по-перше, авторське право не охороняє зміст твору, а тільки забороняє копіювати форму твору (а умови задач є змістом твору, зокрема в галузі хімії), по-друге, не можна ставити правові питання перед експертами, а якщо вони і поставлені судом, то відповідати на них судовий експерт не має права, оскільки, як правило, він не є фахівцем у галузі права.

Експерт, здійснивши експертизу з питань, з яких має право її проводити, завершує її складанням висновку. Незважаючи на результат експертизи, експерт через людський чинник може допустити типові помилки у висновку [1, с. 105–108]. Вони, своєю чергою, впливають на оцінку суду, який, оперуючи помилковим висновком, може неправильно вирішити судову справу.

Типові помилки судового експерта у висновку	
Назва помилки	Роз'яснення змісту помилки судового експерта
«Мотивування без мотивування»	Експерт викладає інформацію суцільним текстом. Наприкінці формулює відповіді на запитання і на їх підтвердження наводить кілька фактів, викладених вище за текстом акта. Або виділяє мотивувальну частину. Після слів «таким чином» перелічує у стислому вигляді, вибірково, окремі факти, викладені вище.
«Ігнорування протиріч»	В кінці акта наводить тільки дані, що свідчать на користь позивача (відповідача). Вибір експертом варіанта залежить від кількості свідчень на користь тієї чи іншої сторони. Але є випадки, коли і ця логіка не діє, даючи підставу вважати висновки наслідком впливу позаекспертних сил.

Типові помилки судового експерта у висновку	
«Бажане за дійсне»	Ця помилка притаманна експертам, які мають певний досвід. У мотивувальній частині наводиться низка фактів, які в принципі можуть бути. Але такі факти відсутні в досліджених матеріалах і не викладаються в дослідницькій частині акта.
«Зайве доведення»	Експерт наводить багато різних аргументів, які не стосуються висновку або не обов'язково доводять його. Якість аргументів підміняється їх кількістю.
«Повна бездоказовість»	Аргументи на користь висновків не наводяться зовсім. Після досліджувальної частини одразу викладаються висновки. Цим експерт намагається обумовити враження, що зв'язок між фактами й висновками настільки очевидний і зрозумілий, що будь-яке обґрунтування його є зайвим.
«Неповний доказ»	Підміна змісту понять.
«Можливе за дійсне»	Експерт тлумачить виявлене тільки в одному із можливих майбутніх варіантів цього значення.

Зацікавлена сторона, ознайомившись зі змістом висновку експерта, може бути не згідна з ним. На практиці трапляються випадки, коли така особа подає позовну заяву до суду про скасування висновку експерта чи визнання його недійсним, зазначаючи відповідачем судового експерта чи установу, у якій працює експерт. Зміст позовних заяв громадян, які не згодні з висновком експерта, такий: оскарження неправомірних дій експерта; скасування висновку експерта; визнання висновку експерта завідомо неправдивим або недійсним; спростування інформації, що не відповідає дійсності. Проте, чи може експерт бути у цивільній справі одночасно і експертом, і однією зі сторін?

Судовий експерт як процесуальна фігура не може вступати в контакти з будь-якими особами, якщо останні прямо чи непрямо пов'язані з експертизою (ст. 4 Закону України «Про судову експертизу», п. 11.4 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз, затвердженої Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. [7]). Окрім того, експерт як незалежна процесуальна фігура підписує свій висновок особисто та несе за нього особисту відповідальність. Це означає, що претензії до роботи експерта у зв'язку із проведенням ним експертизи та підписанням висновку можна висловити йому як експертові, а не відповідачеві.

За наявності обставин, що можуть засвідчити упередженість експерта, законодавство передбачає підстави для його відводу (самовідводу). Так, експерти не можуть брати участь у справі, якщо вони прямо чи непрямо зацікавлені в результаті розгляду справи або якщо виявлено інші обставини, які викликають сумнів щодо їхньої безсторонності (ст. 18 ЦПК). Отже, особа, яка зацікавлена в результатах експертизи та сумнівається в неупередженості експерта, має законне право заявити відвід експерту і в такий спосіб попередити підписання неправдивого висновку.

Дотримуючись принципу процесуального несуміщення, особа, яку призначено судовим експертом, може брати участь у розгляді цивільної справи лише як експерт, або ж її участь у розгляді справи виключається. Отож, залучення експерта до справи як відповідача, від якого вимагають пояснень щодо висновку, який він надав як експерт, є юридичним нонсенсом.

Згідно з нормами чинного законодавства України, експерт може нести кримінальну, адміністративну, дисциплінарну чи майнову відповідальність. Зокрема, за дачу завідомо неправдивого висновку або за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків, відповідно до ст.ст. 384 та 385 Кримінального кодексу України. За злісне ухиляння від явки до суду експерт несе відповідальність за ч. 2 ст. 185-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Відповідно до ст. 14 Закону України «Про судову експертизу», судовий експерт на підставах і в порядку, передбачених законодавством, може бути притягнутий до відповідальності: дисциплінарної (за порушення трудової діяльності); матеріальної (за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації внаслідок порушення покладених на нього трудових обов'язків); адміністративної чи кримінальної.

Зазначимо, що за наявності достатніх обставин зацікавлена сторона може звернутись до правоохоронних органів або до суду із заявою про скоєння злочину – надання експертом завідомо неправдивого висновку – для вирішення питання про порушення кримінальної справи щодо експерта. Отже, чинне законодавство передбачає відповідальність експерта як власне експерта (фахівця, спеціаліста) і не передбачає можливість притягнення його до відповідальності в порядку цивільного судочинства у зв'язку із претензіями до висновку судового експерта. Крім того, оскільки експерт несе самостійну відповідальність за свої дії, установи, у яких працюють судові експерти, не можуть бути відповідальними за діяння експерта.

Установи, у яких працюють судові експерти, як правило, є спеціалізованими науково-дослідними установами та не реалізують надані державою функції та повноваження у сфері управління, а відтак не мають передбачених законом ознак тих органів, рішення, дії чи бездіяльність яких можуть оскаржуватись у суді. Наприклад, Київський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України є державною спеціалізованою науково-дослідною установою, яка належить до сфери управління Міністерства юстиції України, державний Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності Академії правових наук України є державною науковою установою, підпорядкованою Академії правових наук України, тощо. Що ж до рішень, дій чи бездіяльності посадових і службових осіб, то в суді можуть бути оскаржені лише ті з них, які належать до сфери управлінської діяльності, а також походять від службових осіб, які виконують організаційно-розпорядчі, адміністративно-господарські обов'язки або мають спеціальні повноваження.

Зрозуміло, що робота експертів є далекою від виконання обов'язків, які покладені на керівників галузі промисловості, завідувачами складами, магазинами, ательє тощо. Отже, очевидно, що судові експерти, здійснюючи експертизи та готуючи висновки, не виконують організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов'язки. Висновок судового експерта не призводить до змін правового статусу сторін, не породжує для сторін права та обов'язки, не порушує існуючі права сторін, а є лише висновком спеціаліста (фахівця) у певній галузі знань. Отже, діяльність експерта під час проведення експертизи та підготовки висновків за її результатами не є управлінською діяльністю, а висновок, відповідно, актом управлінської діяльності, а відтак не може оскаржуватись у суді за такими ознаками. Отож, цивільні справи за позовами громадян до експертів про скасування висновків експертів, визнання їх недійсними чи неправильними, скарги на неправомірні дії експертів не повинні розглядатись судами.

Незгода з висновком експерта може мати наслідком клопотання про призначення додаткової чи іншої експертизи або ж наведення додаткових доказів, що спростують висновок експерта. Окрім того, невідомо, що в подальшому робити із процесуальним документом – висновком експерта – коли його було б скасовано чи визнано недійсним за такими позовами?

Заінтересовані особи можуть вносити клопотання визнати висновок експерта неповним (якщо досліджено не всі надані експертові

об'єкти, не дано вичерпні відповіді на всі поставлені йому запитання) або незрозумілим (якщо висновок містить нечіткі формулювання або має непевний, неконкретний характер). Наслідком визнання висновку експерта неповним чи незрозумілим є призначення додаткової експертизи. Тобто, якщо зацікавлена сторона вважає, що експерт не приділив достатньо уваги матеріалам, що їх віддали на експертизу, не відповів на всі запитання, поставлені судом під час призначення експертизи, чи виклав свій висновок у такий спосіб, що взагалі незрозуміло, що він хотів сказати, можна просити суд призначити додаткову чи повторну експертизу. Або ж, скажімо, коли зацікавлена сторона вважає, що висновок експерта суперечить іншим матеріалам справи, існує сумнів щодо його правильності, є розбіжності у висновках кількох експертів і їх неможливо усунути шляхом одержання додаткових пояснень експертів під час судового засідання, також доцільно просити суд призначити повторну експертизу, здійснення якої слід доручити іншому експерту (експертам).

Цивільні справи за позовами громадян до експертів щодо скасування висновків експертизи, визнання їх недійсними чи неправильними не можуть розглядатись судами, оскільки чинне законодавство України не встановило підстав для розгляду таких позовів. Про неможливість оскарження висновку експерта у суді передбачено й п. 20 Постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики призначення судової експертизи»[5].

З огляду на це, пропонуємо змінити і подати в такій редакції відповідні законодавчі норми:

ч. 5 ст. 147 ЦПК: *«...має обов'язок свої міркування про ці обставини включити до свого висновку»* (виключити п. 3 ч. 10 ст. 53 ЦПК);

ч. 11 ст. 53 ЦПК: *«Експерт має право на оплату складеного висновку»*.

Також доповнити у такій редакції ч. 14 ст. 53 ЦПК: *«Експерт зобов'язаний приводити поставлені йому питання у відповідність до вимог залежно від виду судової експертизи шляхом пропонування суду змінити питання, що виносяться на експертизу, подаючи варіанти такої зміни»*;

ч. 5 ст. 53 ЦПК: *«Експерт не має права проводити експертизу і давати висновок з правового (правових) питання (питань)»*;

ч. 2 ст. 66 ЦПК: *«Висновок експерта з правового (правових) питання (питань) не може бути доказом у справі»*.

Висновки. Підсумовуючи, робимо такі висновки:

- 1) для того, щоб експертний висновок міг бути використаний як доказ, до експерта варто звертатися у часі судового процесу;
- 2) за проведення судової експертизи з вузькопрофільної галузі слід звертатися ще й до іншого фахівця, який має ґрунтовні знання щодо визначених об'єктів;
- 3) наперед оплачена експертиза не гарантує, як доводить практика, вчасне проведення експертизи;
- 4) роботу експерта потрібно оплатити і в тому випадку, коли не буде складено висновок;
- 5) вимога авансової оплати експертної роботи суперечить нормі ч. 11 ст. 53 ЦПК;
- 6) за надання лише зразків у експерта немає процесуального права відмовитися від надавання висновку;
- 7) іноді вимоги експертів не можуть бути виконані, що призводить до затягування розгляду справи або до непроведення експертизи;
- 8) робота експерта ускладнюється через неправильне формулювання судом йому питань;
- 9) експерт не має права здійснювати експертизу з правових питань, зокрема у сфері інтелектуальної власності;
- 10) експерт у висновку може допустити типові помилки (мотивування без мотивування, ігнорування протиріч, подання бажаного за дійсне, зайве доведення, повна бездоказовість, неповна доведеність, подання можливого за дійсне), які впливають на правильне вирішення справи.

1. Ілейко В. Р. Обґрунтування експертних висновків в акті судово-психіатричної експертизи / В. Р. Ілейко, В. Б. Первомайський // Український медичний часопис. – 2003. – № 4. – С. 105–108.

2. Інструкція про порядок і розміри компенсації (відшкодування) витрат та виплати винагороди особам, що викликаються до органів досудового розслідування, прокуратури, суду або до органів, у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення, та виплати державним спеціалізованим установам судової експертизи за виконання їх працівниками функцій експертів і спеціалістів, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 01.07.1996 р. № 710. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/710-96-%D0%BF>.

3. Кучер Т. М. Співвідношення висновків експерта та спеціаліста як засобів доказування в цивільному процесі: питання теорії та практики /

Тетяна Миколаївна Кучер // Вісник Вищої ради юстиції. – 2012. – № 2 (10). – С. 31–40. – С. 34.

4. Про внесення змін до наказу Міністра юстиції України від 15.07.97 № 285/7-А «Про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів»: Наказ Міністерства юстиції України від 17.01.2002 р. № 4/5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0037-02>.

5. Про деякі питання практики призначення судової експертизи: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 23.03.2012 р. № 4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0004600-12>.

6. Про застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі до судового розгляду: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12.06.2009 р. № 5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-09>.

7. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. 53/5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

8. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28. – Ст. 232. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

9. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.1997 р. № 8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97>.

10. Справа № 2-121/06 // Архів Дніпровського районного суду м. Києва.

11. Справа № 2-1886/05 // Архів Дніпровського районного суду м. Києва.

12. Справа № 2-197/06 // Архів Дніпровського районного суду м. Києва.

13. Справа № 2-2583/05 // Архів Дніпровського районного суду м. Києва.

14. Справа № 2-36/07 // Архів Шевченківського районного суду м. Києва.

15. Справа № 2-41/07 // Архів Дніпровського районного суду м. Києва.

16. Справа № 2-50/06 // Архів Дніпровського районного суду м. Києва.

17. Справа № 16/430-06.

18. Теория и практика судебной экспертизы в гражданском и арбитражном процессе: науч.-практ. пособие / под ред. Е. Р. Россинской. – М.: Викор-Медиа, 2006. – 431 с.

19. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1618-15>.

20. Штефан М. Й. Цивільний процес: підручник / М. Й. Штефан. – К.: Ін Юре. – 1997. – 595 с.

Верба-Сидор О. Б., Крупко В. И. Предложения по совершенствованию правового статуса эксперта в гражданском судопроизводстве

Рассмотрено правовой статус эксперта в гражданском судопроизводстве.

Исследовано правовое регулирование полномочий эксперта, выявлены пробелы и недостатки в нем. Законодательные положения проиллюстрированы примерами из судебной практики. Сформулированы изменения в ГПК Украины, которые укрепили бы гарантии участников процесса относительно реальной защиты их прав.

Ключевые слова: *судебный эксперт, правовой статус эксперта, заключение эксперта, назначение и проведение экспертизы в гражданском судопроизводстве.*

Verba-Sydor O. B., Krupko V. I. Proposals concerning improvement of the legal status of an expert in civil proceedings

The article considers the legal status of an expert in civil proceedings. Under the Civil Procedural Code of Ukraine an expert is a person entrusted to conduct study of tangible objects, phenomena and processes that contain information about the circumstances of the case and give opinion on issues that arise during the proceedings and related to areas of special knowledge. A person who meets the requirements established by the Law of Ukraine «On legal expertise» and is included in the State Register of certified court experts may be involved in case as an expert.

The authors investigate the legal regulation of expert's powers (the expert is entitled to get acquainted with case materials related to the subject of research, to appeal a petition on submission of additional materials and specimens to him/her, to develop in the conclusion of legal expertise the facts relevant to the case and revealed during its implementation, he had not been posed question of, to be present during the commitment of proceedings relating to the subject and object of examination, to pose questions to the persons involved in the case and witnesses, to use other rights established by the Law of Ukraine «On legal expertise», to be paid for the work and get reimbursement of expenses related with the examination and summon to court; an expert may refuse to give opinion, if he was submitted materials insufficient to carry out its duties), and detect gaps and faults in it.

Legislative provisions are illustrated by examples from judicial practice. Amendments to the Civil Procedural Code of Ukraine, which would strengthen guarantees for participants of civil process in practicable protection (rehabilitation) of their rights, are formulated.

Key words: *legal expert, legal expert status, expert opinion, the appointment and examination in civil proceedings.*

Стаття надійшла 25 липня 2014 року